

Проблеми церкви і світу в інтерпретації папи Франциска

Петро Яроцький

<http://doi.org/10.33209/2519-4348-2707-9627-2022-10-126>

Три останні понтифікати – Іоана Павла II (1978–2005), Бенедикта XVI (2005–2013) і Франциска (який розпочався 13 березня 2013 р.) позначені як конвергентними, так і дивергентними процесами в структурах Ватикану і в еклесіальному ком'юнітеті Католицької Церкви. Понтифікат Іоана Павла II став небувалою в історії Католицької Церкви подією аджорнаменту (оновлення, осучаснення). Понтифікат Бенедикта XVI означений дослідниками-ватиканологами «болісним понтифікатом», який завершився зреченням цього папи від його продовження 28 лютого 2013 р. Бенедикт XVI залишив Франциску важкий, по суті, неупорядкований спадок. За бронзовою брамою Ватикану оголилися довготривалі компромати, які виявили на святому місці «гидоту спустіння». Йозеф Ратцінгер, перебуваючи в стінах Ватикану ще з 70-х років минулого століття на різних посадах, починаючи від префекта Конгрегації у справах віровчення, добре усвідомлював непривабливість ватиканських залаштунків і хиткість престолу намісника Святого Петра. Варто згадати «сильні слова» Бенедикта XVI на урочистій Літургії 25 квітня 2005 р. на початку його понтифікату: «Моліться за мене, щоб я не втік зі страху від вовків». Прецедент його зречення, безперечно, мав до цього молитовного заклик безпосередній стосунок. Під час Хресної дороги Бенедикт XVI пояснив, що він мав на увазі, говорячи про «бруд у Церкві»: «Навіть на Твоєму Господи пишеничному полі ми бачимо більше бур'янів, ніж пишениці. Такі забруднені одяг і обличчя Твоєї Церкви лякають нас. Але це ми забруднили їх! Це ми зраджуємо Тебе щоразу після наших великих заяв і жестів. Скільки ж бруду в Церкві, і навіть серед тих, хто в священстві повинен цілком належати тільки йому!». Найбільший «бруд» компромату Церкви, крім педофільї, боротьба з якою привела до відсторонення кілька десятків єпископів і сотні священників від церкви, це корупційний стан економічно-фінансових справ в Інституті релігійних справ (банківська структура Ватикану), а також опублікування в пресі секретних документів Святого Престолу, що стало, як зазначається «серйозним ударом» для Бенедикта XVI. Атмосфера загальної недовіри ще більше поширилася в конгрегаціях перед конклавом. Бенедикт XVI під час останньої Служби на Попільну середу натякнув про це, коли наго-

лосив на «важливості свідчення віри і християнського способу життя кожним із нас і нашими спільнотами для об'явлення обличчя Церкви, часто знівеченого. Я особливо роздумую над провинами проти єдності Церкви та розділення в церковному тілі». Ці та інші визнання Бенедикта XVI дають достатньо переконливих фактів для розуміння причин зречення цього понтифіка з Папського престолу й актуальності реформування церкви, розпочатого папою Франциском.

Ключові слова: Ватикан, Апостольська Столиця, Бенедикт XVI, компромати, Франциск, реформування, деклерикалізація, децентралізація, периферійна церква, теологія жінки, теологія молоді, Європейський Союз, східна політика, екологія.

Постановка проблеми дослідження. Папа Франциск охарактеризував виклики сучасного світу і сучасну епоху великих змін як «епоху історичного перелому, яка вимірюється велетенськими кроками якісних, швидкісних перетворень у науковому прогресі і теологічних інноваціях», оскільки «людство вступило в епоху знання й інформації та цифрової трансформації, які, по суті, перетворюються в джерело нових форм анонімної влади».

У цих умовах Франциск наполегливо заявляє про необхідність реформування Католицької церкви, обґрунтовуючи цю необхідність «особливостями сучасного світу, коли відбуваються трансформації, які засвідчують новий етап розвитку цивілізації, що вступила не в епоху змін, а в зміни в самій епосі».

Ці зміни болісно торкнулися християнської цивілізації і виявили, як вважає папа Франциск, що «християнський світ обезпіднюється і вичерпується як глибинно виексплуатована земля, яка стала піском». У цих руйнівних для церкви процесах папа Франциск бачить лише один вихід – реформування нинішньої клерикалізованої і централізованої церкви та її заміну «периферійною церквою», яка повинна стати «бідною церквою для бідних».

Це має бути церква, за задумом папи Франциска, «децентралізована і деклерикалізована», у якій «необхідно змінити всі аспекти її сучасного буття, що безпосередньо не зв'язані з Євангелієм, а сприймаються як закорінені історично». Новий образ майбутнього буття церкви пов'язується з її «супроводом екзистенційного, морального і гуманітарного розвитку націй. Це має бути церква підлаштована під новий час і нову культуру епохи».

Необхідність реформування церкви обґрунтовується тим, що сучасна нереформована церква є великою загрозою для утвердження віри в нових поколіннях, які формують свій світогляд в умовах зародження нової культури, коли в «численних міських спільнотах християнин вже не є промотором і творцем сенсу».

Нові покоління отримують від сучасної міської культури, як зазначив папа Франциск, «іншу мову, інші символи, інші смисложиттєві орієнтири,

інші світоглядні парадигми, які формують новий сенс їхнього життя, але уже суперечного з Євангелієм».

Найбільш тривожним для сучасної церкви сигналом є втрата Європою християнської пам'яті і спадщини новими поколіннями європейців. Одним із визначних чинників дехристиянізації сучасної Європи, як установив Синод католицьких єпископів, скликаний папою Франциском у 2016 р., є *«третє і четверте покоління прав людини, яке вже немає нічого спільного з християнськими поглядами, цінностями і мораллю»*.

Мета дослідження – виявити і охарактеризувати спроби Папи Римського Франциска реформування Католицької церкви в таких критеріях:

- очищення структур Ватикану і Святого Престолу від корупції;
- подолання традиційної клерикалізації і централізації Католицької церкви;
- становлення «периферійної церкви», «церкви бідної для бідних»;
- запровадження замість традиційної теології інноваційних теологій: «теології бідних», «теології жінки», «теології молоді», «теології культури», «теології шлюбу і сім'ї»;
- налагодження екуменічних зв'язків з усіма християнськими церквами і міжконфесійного діалогу з нехристиянськими релігіями;
- надання нового обриса державі-місту Ватикан і Апостольській Столиці в структурах Європейського Союзу (ЄС) і Організації об'єднаних націй (ООН);
- концентрація міжнародної діяльності Ватикану на розвиток наукової, освітньої, культурної, екологічної співпраці з усіма країнами, передовсім нерозвиненого «третього світу»;
- інноваційне функціонування Католицької церкви в умовах глобалізації і секуляризації;
- актуалізація «східної політики» Ватикану у векторі Рим-Москва;
- ставлення до України в московському напрямі «східної політики» Ватикану.

Виклад основного матеріалу. 13 березня 2013р. о 19.06 год. білий дим із комина Сикстинської капели засвідчив вибір нового папи Хорхе Маріо Бергольо: першого єзуїта на кафедрі Петра з американського континенту, першого майже за 12 століть папи з-за меж Європи, який обрав собі папське ім'я Франциск на спогад про Франциска Ассизького (1182–1226) – *«людини миру, убогості, людину, яка любить і береже творіння»*.

Франциску випала важка робота – *«очищення авгієвих стаєнь»* у Ватикані. Відхід Бенедикта XVI

«виводив Церкву на шлях очищення, вибачення та відновлення, що має служити людству в дусі відкритості та діалогу Другого

Ватиканського Собору, щоб запропонувати слова правди і надії сучасному людству».

Франциск почав свій понтифікат з «очищення бруду» в найавторитетніших і найважливіших структурах Ватикану – Римській курії, Інституті релігійних справ (ІРС), тобто фінансово-банківської установі Святого Престолу. Реорганізація Римської курії – державного апарату Ватикана – була однією з найчастіших вимог у понад 160 виступах кардиналів під час десяти загальних конгрегацій, які передували конклаву для обрання нового папи.

Зазначалося, що є чимало осіб у цих структурах, які не відповідають цим критеріям: або з «когорти вовків», або «брудом у церкві» чи просто «бур'яном». Першим був звільнений з високої посади державного секретаря (а це посада прем'єр-міністра Ватикана) Терчеціо Бертоне та ще низка керівників конгрегації.

Реорганізація головної державної установи Ватикану – Римської курії не обмежується лише перезавантаженням церковного бюрократичного апарату. Йдеться також і про першу особу в Ватикані – намісника апостола Петра на Святому Престолі. З цього приводу висловився новообраний понтифік Франциск:

«Навіть не думаючи про те, щоб поставити під сумнів першість Петра, необхідно мужньо переглянути форми його урядування. У глобалізованому світі жоден Папа не може керувати Церквою без універсального авторитетного інструменту, яким є діяльність єпископської колегії, її підтримки та допомоги у вирішенні проблем, які вже набули планетарного масштабу. Із верхівки Церкви дух колегіальності зможе працювати і на локальному рівні».

Уже в перші місяці свого понтифікату Франциск створив спеціальні дорадчі органи – комісію кардиналів для опрацювання ефективного взаємозв'язку між синодальністю (єпископською формою) і приматом (папською формою). Тобто, по суті, йдеться, якщо використати світський еталон, про критерії парламентської (єпископської) і президентської (папської) форми правління. Комісія з 15 кардиналів займається економічними аспектами Апостольської Столиці, зокрема, проблемами реформування фінансово-банківської системи. Отже, мета створення цих комісій революційна – реформування Римської курії, щоб покінчити з її «брудом», «бур'яном» і «засіханнями вовків».

Корупційність ватиканських фінансів, веремія неочікуваних звільнень банківських керівників, зокрема голови ватиканського банку – Інституту релігійних справ (ІРС) Тарчіціо Бертоне, який одночасно був Державним секретарем Ватикану, недовіра до кардинальської комісії в банківських спра-

вах, яку очолював також Тарчіціо Бертоне, – усе це викликало бажання кардиналів, які зібралися на конклав для обрання Папи, «зрозуміти реальний стан справ» в ІРСУ. Новообраного папу Франциска закликали «довести до логічного закінчення дебати, розпочаті напередодні конклаву» щодо скандалу в ІРСУ. На цьому особливо настоювали кардинали з Африки і Латинської Америки, які не довіряли європейським кардиналам, здебільшого італійським, наближеним до цього банку, який, до речі, ще іменувався «Банком св. Духа». Дуже прозоро висловився авторитетний архієпископ з Нігерії, кардинал Джон Онакієкан: «ІРСУ не є чимось суттєвим у служінні Святійшого отця, як наступника Петра. Я не знаю, чи у святого Петра був банк. ІРС не є ані фундаментальним, ані sacramentalним, ані догматичним». Саме це спонукало папу Франциска в перші дні свого понтифікату створити спеціальну комісію кардиналів з країн «третього світу» для ретельної ревізії банківських справ і всієї економічної діяльності Ватикану. Постаło питання, яке порушив кардинал з Нігерії, – чи Святому отцю взагалі потрібен банк? Що потрібно Ватикану і Папі – банк, фонд допомоги чи якась інша структура, яка буде «прозорою і чесною», щоб «не забруднювати святе Тіло Христової Церкви».

Майбутнє католицизму повинне відрізнятись від його минулого в контексті змін, які відбуваються в інституційних структурах церкви. Саме цей критерій застосовував Маріо Бергольо, папа Франциск, для того, щоб оцінити Ватиканську державу, у якій духовна влада поєднана зі світською: «Цей вияв християнства не відповідає ані задумові Христа, ані задумові Бога». Він вважає, що «з плином історії релігія еволюціонувалася» і «чому б не роздумувати над тим, що в майбутньому вона взагалі підлаштується під культуру епохи». Посилаючись на той аргумент, що «від Церкви вимагається постійне навернення – *«Ecclesia semper reformanda»* (Церква постійно реформується), майбутній папа Франциск вважав, що ця перманентна зміна набуватиме різних форм. У «майбутньому будуть інші способи підлаштуватися під функціонування церкви в новий час, як і зараз існують нові способи, відмінні від епохи абсолютизму». Отож, Франциск мав міцну історичну основу й відважну готовність реформувати Католицьку Церкву в дусі аджорнаменто Другого Ватиканського собору – оновлення, осучаснення Церкви.

Сучасний стан і майбутнє церкви. Серед поглядів кардинала Маріо Бергольо і вже нинішнього Папи Франциска, виражених в «десяти словах», є миряни: вони повинні бути рівноправною й діяльною частиною народу Божого нарівні з священниками й єпископами. У цьому аспекті «побудови сучасної Церкви» він категорично застерігає від її клерикалізації:

«Ризик, якого повинні уникнути парохі й єпископи, полягає у клерикалізмі, тобто недорозвиненому баченні священства. Католицька

Церква – це увесь вірний Божий народ... Коли якась духовна особа керує парафією чи єпархією, то повинна прислухатися до своєї спільноти, щоб ухвалювати зрілі рішення й проводити їх на цьому шляху. Та коли духовна особа впирається і каже: «Тут команду я», то впадає в клерикалізм».

Слово «священство» Франциском інтерпретується в особливий спосіб – у цілому проблемний. Йдеться про те, що в навчальні духовні заклади, зокрема семінарії, приходять лише 40% осіб, які хочуть реалізувати своє духовне покликання. А 60% хочуть просто «влаштувати своє життя». У цьому, як зазначив Франциск, «вбачається психологічний феномен: патології чи неврози цих осіб».

«Деякі з них не можуть реалізуватися в житті, тож шукають інституцію, яка їх захистить. Однією з таких інституцій є священство». Франциск рекомендує уважно ставитися до відбору осіб, які намагаються здобути теологічну освіту й відповідно священницьку посаду, щоб належним чином з'ясувати: «хто має покликання, а хто просто шукає притулку або ж помиляється в розумінні Божого заклик».

Слово «наука» викликає особливий сентимент у Франциска:

«наука має свою незалежність, яку необхідно поважати, не треба сперечатися з незалежністю вчених. Наука – суттєвий інструмент, через який Бог каже: «Будьте плідні й множтесь і наповнюйте землю та підпорядковуйте її собі». У галузі своєї автономії наука змінює невігластво на культуру».

Водночас робиться застереження, щоб наукові здобутки не використовувалися в антигуманістичних цілях, зокрема, як атомна енергія для зруйнування людства.

«Майбутнє Церкви і світу» посідало найвагоміше місце в Декалозі (Десятислов'ї) Маріо Бергольо. Маючи богословську підготовку в маріологічній сфері, францисканську ментальність (у душі Франциска Ассизького) і володіючи єзуїтською аналітичністю (як член Товариства Ісуса, яким залишається в ролі понтифіка), він у книзі *El jesuita* («Єзуїт») так відповів на запитання щодо того, яким бачить майбутнє Католицької Церкви:

«Церква повинна супроводжувати екзистенційний, моральний і гуманістичний розвиток нації. Вона повинна допомогти націям перерости в людство, оскільки людина – адресат Божого Об'явлення, і є образом Божим... А загалом я вірю, що ХХІ століття буде релігійним. Але необхідно зрозуміти, як саме. Деколи релігійність супроводжується незро-

зумілим теїзмом, який переплітає психологічне та парапсихологічне, що не завжди веде до особистісної зустрічі з Богом, як це повинно бути для нас, християн».

Програма реформування Церкви, проблеми й виклики, які стоять перед Церквою в глобалізованому і секуляризованому світі, обговорювалися на Синоді єпископів Бразилії під час відвідування цієї країни Франциском в липні 2013 р. на зустрічі з Радою і членами Конференції єпископів Бразилії (понад 400 єпископів, архієпископів, кардиналів).

Необхідність реформування Церкви Франциск обґрунтовує особливостями розвитку сучасного світу, коли відбуваються трансформації, які засвідчують новий етап розвитку цивілізації, яка вступила *«не в епоху змін, а в зміни в епосі»*. Ці зміни болісно торкнулися християнської цивілізації: *«Християнський світ поступово безпліднюється і вичерпується, як глибинно виєксплуатована земля, яка стає піском»*. І в цьому Франциск вбачав *«важку таємницю людей, які виходять з Церкви»*, що характерно для Католицької Церкви, яку за останні 25 років залишила майже третина католиків.

Франциск образно характеризує стан сучасної Церкви в уявленні тих, які її залишають:

«Можливо, Церква стала для них надто слабкою, далекою від їхніх потреб; можливо, надто вбогою духовно, щоб дати відповідь на проблеми, що їх хвилюють; можливо, надто холодною в стосунках з ними; можливо, надто сконцентрованою на самій собі; можливо, як в'язень надто суворой мови; можливо, сучасний світ перетворив Церкву в релікт свого минулого, не здатного відповісти на нові питання; можливо, Церква мала відповіді на період дитинства людини, але не на період її дорослості».

Відповідаючи на питання: що потрібно робити в цій ситуації, Франциск бачив зреформовану Католицьку Церкву, яка стане потрібною для тих, які *«втікають з Єрусалима»*, тобто для розчарованих християнством, порівнюючи його із *«безлюдною, безплідною землею»*, не здатною духовно нагодувати вбогих духом, знедолених, розчарованих. Сучасну Церкву, яка перетворилася в *«позаурядову адміністративну інституцію»*, Франциск намагався перетворити в церкву, яка *«розігріває і розпалює серця людей»*.

Від клерикалізованої і централізованої до периферійної церкви. Для цього Франциск планував розпочати реорганізацію централізованих церковних структур з переміщення їх *«на периферію»*, тобто в низові парафіяльні осередки церкви з опорою на новостворені або реорганізовані дієцезальні (єпархіальні) й парафіяльні ради з душпастирських і економічних справ, з широким залученням до них світського елементу, тобто підготовле-

них рядових парафіян для консультації, організації і планування душпастирської діяльності церкви. Ці душпастирські ради повинні стати ефективним інструментом для деклерикалізації й децентралізації Церкви, складовою й рівновідповідальною частиною, спільнорівною з єпископами і духовенством у творенні «єдиного Божого народу». Цей аспект внутрішньої перебудови Церкви, як вважає Франциск, потрібно «ментально зрозуміти, сприйняти й активно включитися в його реалізацію» усьому духовенству на чолі з єпископами і кардиналами.

«Чи ми, пастирі, єпископи і священники, маємо свідомість і переконання про необхідність цієї місії світських вірян, чи даємо їм свободу... чи надаємо їм допомогу і співпрацюємо разом з ними, долаючи всілякі спокуси маніпулювання ними або підпорядкування їх своїй владі? Від цього залежатиме майбутнє Церкви та її місія в сучасному світі».

У цьому контексті деклерикалізація й децентралізація Церкви стосується передусім, як зазначив Франциск, *“перебудови традиційної ментальної заскоружості”*:

«Чи стараємося про те, щоб наша праця, а також праця нашого духовенства була більш душпастирською, ніж адміністративною? Хто є головним бенефіціантом церковної праці – Церква як організація чи весь об’єднаний Божий народ? Чи подолаємо спокуси в реактивний спосіб ставитися до складних проблем? Чи створимо навик проактивний? Чи підходимо з усвідомленою відповідальністю до реформування душпастирської діяльності й функціонування церковних структур, дбаючи насамперед про справи вірян і всього суспільства?».

У такий спосіб Франциск орієнтував духовенство, церковну ієрархію і всі її структури на «нове мислення й перебудову особистої ментальної ідентичності», до *“рішучої зміни параметрів культури, яка була завжди”*.

Закликаючи до «ґрунтовної перебудови» церковних структур, до створення ефективних душпастирських спільнот на базі «нового мислення» і «нової орієнтації», Франциск наполягає на тому, щоб саме ці «периферійні структури» стали «опорою і центром зацікавлень» єпископату. У цьому, як підкреслював Папа, сутнісне значення має «здійснення революції чуйності», у якій особливе місце й активну роль надається передусім жінкам і новому поколінню молоді, які мають сформувати «нове обличчя Церкви».

Децентралізація церковних структур, як вважав Франциск, мала істотно посилити «периферійний сектор» Церкви, стати основою будівництва «нового обличчя Церкви» на ґрунті локальному й регіональному, щоб замість централізованої церковної бюрократії «розбудовувати колегіаль-

ність і солідарність на рівні низових церковних об'єднань у дусі співпричетності об'єданого нового Божого народу».

Концепція «зміщення центру Церкви на периферію» і «творення низових церковних об'єднань у дусі співпричетності об'єданого Божого народу» нагадує про ключові засади «теології визволення», яка в другій половині XX ст. зародилася в Бразилії, де розгорнулася боротьба за подолання нерівномірного розвитку й стану економічної залежності. Вплив «теології визволення» на свідомість латиноамериканців був всеосяжним, і, до речі, дотепер зберіг свої позиції дещо модифіковано в Латинській Америці.

Папа Франциск добре знайомий з «теологією визволення», яка в Аргентині, де він здійснював своє служіння, мала вплив за допомогою своїх «периферійних низових церковних структур», які вийшли з-під контролю церковної ієрархії. Отже, взірці реформування Церкви в контексті її деклерикалізації й децентралізації (у залежності від їх позитивної чи негативної оцінки) збереглися в пам'яті Папи Франциска.

Деклерикалізація, децентралізація, центр, периферія, революція – ключові слова усіх проповідей, доповідей, реколекцій папи Франциска. У контексті обґрунтування найважливіших критеріїв сучасної католицької еkleзіології, яку, по суті, по-новому творить цей Папа. Опрацювання понятійно-категоріальних елементів Франциск доручив спеціально створеній комісії з «теології церкви», щоб зібрати єдиний каркас сучасної конституції Церкви. Щоб стати сучасною, церква, як вимагав Папа Франциск, повинна «вийти за свої мури і загоріж», «стати живою Церквою». Утім, це скоріше заклик повернутися до первісного християнства, живого християнства, яке згодом стало централізованою, клерикалізованою інституцією. Отримавши статус державної церкви в Римській імперії, така церква позбавила себе права бути периферійною, глибоко людською, яка проникає в «екзистенційні лімфи людського існування». Це, по суті, вагоме застереження й водночас спроба надати Церкві антропоцентричну спрямованість.

Надзвичайно актуальною спокусою є клерикалізм. Потрібно зазначити, що в даному аспекті оцінка явища клерикалізму відрізняється від сучасної наукової інтерпретації клерикалізму як соціально-політичного руху, що широко використовує релігію і церкву для впливу на всі сфери життя суспільства, вимогами посилення ролі церкви в політичному і духовному житті. Водночас клерикалізм слід відрізнити від будь-якої іншої соціально-політичної діяльності вірян і духовенства, які виступають під релігійними гаслами демократизації суспільства.

Клерикалізм у вигляді спокус для сучасної Католицької церкви Папою Франциском тлумачився дещо по-іншому. Йдеться про клерикальний образ церкви, якій притаманні панування кліру, авторитативність духовенства,

«пастирство однієї особи» замість «священства служіння у співпричетності всіх вірних, які уособлюють єдиний Божий народ». Практикований у наш час церковний клерикалізм, як зазначає Франциск, має «ввічливу співучасть»: «священник клерикалізує, а мирянин хоче бути клерикалізованим, оскільки це для нього є вигідним». Явище клерикалізації є відображенням відсутності зрілості й християнської свободи частини мирян, які не розвиваються духовно (таких більшість) або змагаються під тягарем різних форм ідеологізації, про що йшлося раніше.

Досвід перших кроків понтифікальної діяльності Франциска засвідчив, що його революційний заклик «йти на периферію» означає насамперед йти на «соціальну, екзистенційну периферію» убогих, безробітних, молоді, яка не знаходить свого місця в суспільстві, людей похилого віку, яким загрожує соціальна евтаназія, жінок, які вкрай потрібні церкві. З уст понтифіка лунає звинувачення сучасної глобалізованої цивілізації, яка

«перейшла всі межі, бо створила такий культ бога-грошей, що виникла філософія й практика вилучення двох полюсів життя – осіб похилого віку, що є прихованою евтаназією, і молодого покоління, яке позбавлене гідності людей праці».

Звертаючись до цієї частини молоді, папа намагається мобілізувати її, щоб вона увійшла в «революційну фазу», запевняючи, якщо вони увійдуть в «фазу оновлення віри і реформування церкви», то їхнє життя «набуде сенсу й тільки тоді буде успішним»:

«Хочу, щоб вас було чути в єпархіях, хочу, щоб ви виходили на зовнішність, хочу щоб церква виходила на вулицю, щоб захищатися від всього того, що є святотатством і мертвечиною, безрухом і запустінням, від усього того, що є вигодою від бога-грошей, від клерикалізму, від замкнутості в собі. Парафії, школа, інституції створені й існують для того, щоб виходити із них на зовнішність, якщо цього не чинять, то стають чимось на кшталт позаурядових організацій, а Церква не може бути позаурядовою організацією. Хай мені вибачать єпископи і священники, якщо хтось з цього приводу зробить заколот».

Проте заклик «йти на периферію» для Франциска не означає, що церква має так перетворитися, щоб самій стати паупером, щоб солідаризуватися з пауперизмом (злиденністю трудящих мас). Цей заклик підпорядкований справі «євангелізації соціальної і екзистенційної периферії», у якій молоді відводиться особлива подвійна роль у перетворенні церкви й перетворенні світу:

«Місце молоді на вулицях. Там має буди молодь, яка хоче бути творцями перемін. Ви є тими, що маєте майбутнє. Через вас майбутнє вхо-

дить у світ. Прошу вас, щоб ви були творцями цих перемін. Не переставайте долати апатію, даючи християнську відповідь на неспокій суспільний і політичний, який з'являється в різних частинах світу. Прошу вас, щоб ви були будівничими світу, щоб працювали на відбудову ліпшого світу. Дорога молодь, прошу Вас не дивіться на життя «з балкона», втручайтесь у життя і євангелізуйте його. Ісус не стояв на балконі, а занурювався в життя. І ви не дивіться на життя з балкона, занурюйтесь у життя, як це робив Ісус».

У виході на «соціальну, екзистенційну периферію» папа Франциск не забував таких необхідних попутників у цьому поході як інтелігенція, наука, культура. Він вважав, що Церква повинна бути присутньою в місцях, де твориться культура.

Вихід Церкви на рубіж інтелекту й культури Франциск вважав необхідною передумовою інтелектуального діалогу під час проголошення Євангелія. Такий вихід на «екзистенційну периферію» у розумінні Франциска має певну конкретність – вихід до вбогих, знедолених, розчарованих, вихід на будь-які рубежі бідності – фізичної, реальної, навіть інтелектуальної. Саме тому молодь, інтелектуальна еліта, як і всі християни закликалися Франциском «бути революціонерами», «торувати шлях найбільших перемін у світі». Цей Папа зазначав, що «якщо християнин не є революціонером у сьогоднішньому світі, то він не є християнином». Потрібне уточнення: до якої конкретної революції закликав папа?

Виявляється, «до революції, яку зробив Христос, яка «змінити всю історію і водночас змінити до глибини серця людину», тобто йдеться про «морально-екзистенційну революцію». Проте перед церквою в наш час стоять виклики іншої революції – соціально-екзистенційної: як жити бідним і знедоленим, як знайти свою гідність і місце в суспільстві молоді, безробітним, людям похилого віку? Саме ця «периферія» – найбільший виклик для церкви в сучасному світі, яку цей Папа намагається перебудувати у форматі «бідна церква для бідних». Вирішення цієї генеральної проблеми залежатиме від того, як розвиватимуться дивергентні процеси в католицизмі, і чи вдасться Папі Франциску під час свого понтифікату їх подолати. Однак це не виключає можливий реверс під час наступних понтифікатів.

Інноваційне ставлення Папи Франциска до вирішення проблем шлюбу і сім'ї. Ці проблеми були поставлені папою Франциском на обговорення й прийняття відповідальних рішень Надзвичайним Синодом єпископів Католицької Церкви, який відбувся 2014-2016 рр. в Римі. Цей Синод Папа закликав до вирішення таких проблем:

- за останні 25 років (на межі другого і третього тисячоліття) Католицька Церква втратила в багатьох країнах, зокрема в Європі і Латинській Америці, від 15 до 30 відсотків своїх парафіян;
- у цих умовах проблемою, як сказав Франциск, що «розбурхує суспільство і церкву», є шлюб та сім'я, оскільки вірян західного світу все більше нехтують церковним шлюбом, розлучаються і повторно одружуються, але вже поза церквою (оскільки церква не визнає таких шлюбів), і в результаті відбувається відторгнення цих людей від церкви;
- постійно збільшується така форма подружніх інтимних зв'язків, як конкубат (тривале позашлюбне співжиття з незаміжною жінкою), тобто офіційно не зареєстрований шлюб, сімейне влаштування «на віру» (як кажуть у народі: «без штампа в паспорті»);
- зростає кількість змішаних сімей з різноконфесійними подружніми парами і проблемою не конфесійно спрямованого виховання дітей;
- гомосексуалізм і одностатеві шлюби набувають легітимності;
- природне зачаття і народження дітей підміняється сурогатним материнством.

Католицька Церква повинна дати, як зазначив папа Франциск, відповідь на ці болючі для неї проблеми, які, по суті, стосуються більше як третини (37%) тих, які були хрещені й вінчані церковним шлюбом, а зараз знаходяться в стані розлучених або живуть в цивільному шлюбі і конкубаті.

Отже, йдеться про те, чи потрібно міняти канонічний механізм і церковне право, яке фактично залишає всі ці особи поза церквою, не визнаючи канонічної легітимності їхнього сучасного шлюбного стану, не допускає їх до духовного, зокрема євхаристійного, єднання з церквою спільноту. Виникає питання про пастирство для таких осіб, щоб не залишати їх без церковної опіки, що стало нездоланною проблемою для вирішення Надзвичайним Синодом, більшість членів якого не зуміли вийти за межі свого догматизму і консерватизму.

Фактично на Синоді йшлося про створення нового і сучасного інституту душпастирства для осіб розлучених, а також тих, які живуть у цивільному шлюбі або в нетрадиційних шлюбних зв'язках – конкубаті, у змішаних конфесійних сім'ях, одностатевих шлюбах і тих, які практикують сурогатне материнство. Такий інноваційний напрямок душпастирства, запропонований Папою, не був належним чином сприйнятий Синодом і фактично був розмитий його неадекватними рефлексіями.

Дотримуючись традиційного підходу щодо недопущення розлучених осіб і тих, які повторно одружилися поза церковним шлюбом, до таїнства сповідання і причастя (євхаристії), не сприймаючи навіть вибіркового став-

лення до них з урахуванням наявності дітей у таких сім'ях, проголосувала лише половина єпископів (74).

Пом'якшувальну для цієї проблеми пропозицію допускати таких осіб до спільнотного єднання з церквою і поступового приєднання до таїнств теж не було прийнято (64 голосували проти). Негативно сприйнято пропозицію про врахування в пастирській діяльності наявності в окремих сім'ях осіб з гомосексуальною орієнтацією і надання відповідної душпастирської опіки таким сім'ям (62 – проти), що свідчить про протидію цих єпископів установкам Конгрегації віри, яка закликала ставитися до таких осіб з *«милосердям і делікатністю»*.

Отже, Надзвичайний Синод єпископів Католицької Церкви засвідчив *«відсутність у єпископів милосердя»* у вирішенні актуальних проблем сім'ї та шлюбних відносин, закоренілий консерватизм і догматизм, який закриває шлях до реформування церкви.

У зв'язку з цим Франциск оголосив милосердя основоположною програмою свого понтифікату. Щоб подолати ті спокуси, які супроводжували єпископів під час роботи Надзвичайного Синоду, папа Франциск постановив оголосити *«Надзвичайний Ювілей – Священний Рік Милосердя»* з 8 грудня 2015 р. до 20 листопада 2016р., тобто на період заключної сесії Надзвичайного Синоду єпископів, які остаточно повинні були розглянути сучасні проблеми сім'ї та шлюбу і запропонувати Папі свої рекомендації.

У буллі *«Misericordiae Vultus»*, оприлюдненій у Ватикані 8 грудня 2014р., папа Франциск виклав своє розуміння милосердя як *«наріжного стовпа, що зміцнює існування церкви»* у сучасному глобалізованому і секулярному світі, як *«головного напрямку євангелізаційної місії церкви в цьому світі»*.

Папа Франциск категорично наполягає на тому, що *«ніхто не може бути виключений від милосердя Божого. Церква є вітальною, у якій усіх приймають і нікого не відкидають. Чим більший гріх, тим більша любов церкви до тих, які до неї приходять»*. У зв'язку з цим Франциск звернувся до єпископів на пленарній сесії Конгрегації духовенства з вимогою по-новому поставитися до формування корпусу священників і єпископів, щоб подолати консерватизм і догматизм нинішньої когорти духовенства в реформуванні церкви.

Інноваційність ролі і місця жінки в церкві. Реформування формації священства, як і реформування всієї церкви, Папа Франциск вважав необхідним і важливим для опрацювання нової *«теології жінки»*. Роль і місце жінки в церкві – проблема, яка постійно турбувала кардинала Бергольо ще під час його служіння в Аргентині. Він вважав, що жінка в християнстві відображає постать Богородиці. Жінка має дар материнства і ніжності:

«Якщо ці якості не інтегровані між собою, то релігійна спільнота не лише перетворюється на патріархальну структуру, але й стає строгою, жорстокою й неправильно сакралізованою спільнотою».

Ставши Папою Франциском, він відразу приступив до практичного вирішення проблеми жінки в церкві.

«Відвертість Папи, – як зазначає головний редактор Ватиканського часопису «L'osservatore Romano», – однозначно й безперечно стосується реформи Церкви: без відвертого визнання ролі жінки марно сподіватися, що Церква буде життєвою й привабливою. А Папа Франциск бажає саме такої Церкви, яка по-новому буде притягувати до себе вірян і розпалювати їхні серця. Жінка, сказав Франциск, допоможе Церкві зростати, бо уґрунтований на рівності й співпраці зв'язок жінки й чоловіка зникає, перестає бути животворним, як діється сьогодні, тому Церква не розвивається».

Папа Франциск, по суті, уже сформулював критерії пропонованої ним *«теології жінки»*. Він сказав те, що перед ним ніхто у Ватикані не мав сміливості сказати:

«Церква без жінки – це як апостольська колегія без Марії. Роль жінки в Церкві – то не тільки материнство, але є ще більш важливою іконою Божої Матері. Подумайте, що Божа Матір є важливішою від апостолів! Саме так, важливішою від апостолів! Церква (у багатьох мовах) – це іменник жіночого роду, є Улюбленицею, Матір'ю. Але роль жінки в Церкві не повинна обмежуватися лише материнством. Ні! Ми повинні піти далі у розумінні ролі й харизмату жінок. Не можна зрозуміти Церкви без жінок зі своїм власним профілем і майбутньою перспективою <...> Це потрібно зрозумітише подати. Вважаю, що ми в Церкві не опрацювали глибокої теології жінки. Щось там робимо. Уже бачимо жінку міністранткою, її вже допускають читати в Церкві, керувати Карітасом <...> Але це далеко не все! Потрібно опрацювати глибоку теологію жінки! Я так думаю».

Повертаючись до цього питання в іншому контексті, Франциск знову, з характерною для нього відвертістю і натиском, підкреслив:

«Жінка повинна бути чимсь більшим, навіть містично більшим від того, що я сказав про теологію жінки <...> Божа Матір, Марія була важливішою, ніж апостоли, диякони і священники. Як саме – це потрібно з'ясувати, бо немає теологічного пояснення цієї проблеми».

До цього можна додати, що папою Франциском створена спеціальна кардинальська комісія для опрацювання відсутньої в сучасній Католицькій Церкві *«теології жінки»*. Разом з цим папа нагадує про складність цієї проблеми, оскільки щодо священницького висвячення жінок церква висловила своє однозначне *«ні»*. Сказав це Папа Іоан Павло II у категоричний спосіб. Отож, поки що ворота до священства жінок закриті. Але папа Франциск заповів кардиналам, як і всій церковній спільноті, *«мислити категоріями сучасності й майбутнього буття Церкви, а не категоріями минулої її історії»*. У теологічних коментарях, які поширюються на предмет означеної Франциском ролі жінки в церкві, прочитується актуальність цієї проблеми.

Відзначається, що опрацювання *«теології жінки»* стане вирішальним чинником реформи церкви:

«Без визнання рівноправного і навіть особливого статусу жінки в Церкві, Церква не розвиватиметься, як це очевидно сьогодні. Одним словом, ця реформа не загрожує Церкві <...> Можна змінити все, – вважає папа Франциск, – не змінюючи очевидних засад, на яких збудована католицька традиція».

Отже, опрацювання *«теології жінки»* у розумінні папи Франциска, – це *«найважливіший чинник реформування сучасної Католицької церкви, оскільки без визнання особливої ролі жінки «Церква не буде життєвою, привабливою, щоб притягувати до себе вірних і розпалювати їхні серця»*.

Актуалізація папою Франциском *«східної політики»* (*ostpolityk*) Ватикану у векторі Рим-Москва. Ватикан крок за кроком, терпеливо і наполегливо, досягає успіхів на векторальному напрямі Рим-Константинополь. Але цей вектор має тактичне значення для Ватикану, оскільки якоюсь мірою позбавляє Московський Патріархат від зазіхань на роль *«Третього Риму»* і водночас стимулює його не залишатися в ізоляції в процесі православно-католицького діалогу. Ватикан у такий спосіб намагався тримати Московський патріархат як заручника цього діалогу попри напружені стосунки з ним, які час від часу загострювалися, а потім згладжувалися. Реалізуючи свою *«східну політику»*, Ватикан намагався будь-якою ціною добитися зустрічі Римського папи і Московського та всієї Русі патріарха Алексія II. Опісля бажаним візаві для Бенедикта XVI і нинішнього папи Франциска став патріарх Московський і всієї Русі Кирило. Зустріч папи Франциска і патріарха Кирила, яка відбулася в гаванському аеропорту на Кубі, завершилася спільною декларацією, підписаною Франциском і Кирилом 12 лютого 2016 р.

У цілому *«Спільна Декларація»* папи Франциска і патріарха Кирила оцінюється ватиканологами, як тріумфальний здобуток Франциска і явна уступка Кирила. У цих пунктах зафіксовані основні положення сучасної

“східної політики” Ватикану, які намагається реалізувати Папа Франциск у векторі Рим-Москва, а саме:

- з радістю зустрічаємося як брати в християнській вірі, щоб обговорити відносини з нашими церквами, найсуттєві проблеми наших вірних та перспективи розвитку людської цивілізації;
- особливо сильно відчуваємо необхідність співпраці між католиками і православними;
- поділяємо спільну духовну традицію першого тисячоліття християнства;
- вболіваємо з приводу втрати єдності, у результаті чого католики і православні вже майже тисячу років позбавлені євхаристійної єдності;
- сподіваємося, що наша зустріч зможе прислужитися до відновлення цієї єдності;
- у нас є рішучість зробити все необхідне для подолання історичних суперечностей, об’єднання наших зусиль на ґрунті спільної спадщини церкви першого тисячоліття.

Це явно ватиканська стилістика оцінювання цієї зустрічі, що супроводжувалася обіймами і поцілунками Папи Франциска, які сприймалися патріархом Кирилом покійно і без взаємних відчуттів, що було сприйнято консервативними колами Російської Православної Церкви як *«єреське поєднання її патріарха з папізмом»*. Мабуть, православним доктринерам і консерваторам не сподобалася висловлена папою Франциском у прощальній промові подяка Патріарху Кирилу за його *«братерську покійність»* і за *«добре побажання єдності»*.

Проте патріарх Кирило реваншував у погодженій з папою Франциском позиції в ставленні до унії як “уніатизму”. Українських греко-католиків стурбували основні положення 25 пункту прийнятої ними Декларації, а саме:

- спільна домовленість зробити внесок у примирення між православними і греко-католиками;
- спільне засвідчення, що метод уніатизму в значенні приєднання однієї церковної спільноти до іншої відриває її від своєї Церкви (отож, йдеться про Берестейську унію 1596 р., а також про інші унійні Східні Католицькі Церкви), що не є «способом, який дає змогу відновити єдність»;
- православні церкви та греко-католики потребують примирення та встановлення взаємовигідних форм співпраці.

Оцінка православно-греко-католицьких відносин у «Спільній Декларації» папи Франциска і патріарха Кирила цілком відповідає їхньому скрупульозному і деталізованому визначенню в Документі

Змішаної міжнародної комісії з теологічного діалогу Католицької Церкви з Православними Церквами на VII Пленарній сесії в Баламанді (Ліван) 17-24 червня 1993 р., що цілком влаштувало Московський патріархат, оскільки УГКЦ стала заручницею ватикано-московських відносин у контексті “східної політики” Ватикану, а її унійний статус замінений зневажливою ідеологією «уніатизму», чого постійно добивалася Московська патріархія і політична влада царської Росії і Радянського Союзу, а саме:

- різні спроби досягнення єдності церков, практиковані раніше соборними методами, залежно від політичної, теологічної, історичної та духовної ситуації кожної епохи, не дали можливості повної єдності між західною і східною Церквами, а навпаки – загострили відносини між ними, спричинили нові суперечності;
- унійні ініціативи останніх чотирьох століть у різних регіонах Сходу, які привели до з’єднання окремих православних спільнот з Римською церквою, призвели до розриву цих спільнот з материнськими східними церквами не без інтервенції позацерковних інтересів; отже, повсталі Східні Католицькі Церкви стали джерелом конфлікту й терпіння найперше для православних, а потім і для католиків;
- унії з Римською Столицею не досягли привернення єдності між Католицькою і Православними Церквами, хоча ці унії ґрунтувалися на інтенції й автентичності екуменічного заповіту Христа: «Щоб всі були одно»; у цій ситуації Католицька Церква керувалася теологічною візією, яка дозволяла їй вважати себе єдиним депозиторієм спасіння, а Православна церква, у свою чергу, керувалася такою самою візією своєї виняткової (ексклюзивної) ролі щодо спасіння тільки в ній;
- з погляду на спосіб, у який католики й православні по-новому відкривають і визнають себе як церкви-сестри, уніатизм уже не може бути прийнятим ані як метод для застосування, ані як модель досягнення єдності між церквами;
- Католицька і Православна Церкви взаємно визнають себе “церквами-сестрами”, екуменічні зусилля яких спрямовані на досягнення повної і цілковитої спільноти між ними щодо змісту віри та її імплікації, яка не була б ані поглинанням, ані підпорядкуванням, а лише зустріччю в правді й любові.

Значить, східні католицькі церкви і передовсім Українська Греко-католицька Церква покладені на жертovníк «східної політики» Ватикану у векторній імплементації Рим-Москва, оскільки унії і уніатство стали сво-

єридною розмінною монетою у вигляді ідеологеми «уніатизму» для актуалізації римсько-московського зближення і поєднання, що і зафіксовано у «Спільній декларації» папи Франциска і патріарха Кирила.

Розвиток сучасної і майбутньої Європи в розумінні Папи Франциска. Узагальнюючи свої рефлексії про *«гідність людини як трансцендентної цінності»*, папа Франциск звернувся до депутатів Європейського парламенту, куди він був запрошений, збудувати Європу, яка не дистанціюється виключно на економічних проблемах, але ґрунтується передовсім на *«святості людської особистості»* і на *«цінностях, які дозволяють з впевненістю дивитися в майбутнє»*.

Цей дискурс побудови, по суті, секулярної Європи ще більше віддаляє Католицьку церкву від традиційної релігійної функціональності. У зв'язку з цим Папа Франциск переконливо засвідчив переорієнтацію Ватикану, Святого Престолу, Римської курії:

«Надійшов час, щоб відкинути ідею Європи, замкненої в собі, а будувати Європу – лідера, Європу, багату знаннями, культурними здобутками, зокрема мистецтвом, гуманістичними цінностями, Європу, яка поважає гідність людини, береже її і захищає, Європу, яка є міцною опорою всього людства».

Папа Франциск не сприймає тієї ідентичності Європи, яку Папа Іоанн Павло II репрезентував як *«спільне християнське коріння Європи від Атлантики до Уралу»*, як Європу, яка *«дихає обома релігійними легенями – західним і східним»*.

Папа Франциск по-іншому дивиться на розвиток сучасної Європи. Релігійні корені Європи не посідають пріоритетного місця і навіть не згадуються в його рефлексіях про генетичний код сучасної Європи. Франциск вважає, що виклики, які примушують до постійної креативності, зобов'язують будувати Європу з передбачливістю її майбутньої функціональності в глобалізованому світі.

Актуальними викликами для сучасної Європи є багатополюсність і трансверсійність.

«Історія Європи, – вважає папа Франциск, – може схилити нас до її наївного розуміння як усталену двополюсність або як триполюсність традиційно засвоєної концепції Рим-Візантія-Москва. Звернення до цих утопій є схематичним виявом панівних геополітичних редикціонізмів».

У зв'язку з цим папа Франциск визнає інноваційний підхід до сучасних тенденцій цивілізаційно-культурного розвитку, акцентуючи увагу на тому,

що «людство вступає в новий етап своєї історії». Йдеться про відхід від логіки централізації й уніфікації і перехід до синхронізації й домінантності малих суспільних форм, наближених до людської ментальності й приватного світосприйняття, для яких істотним є людська гідність, спільне благо, солідарність, субсидіарність. Гомогенна визначеність глобалізації поступається гетерогенній. Світ з неймовірною швидкістю стає різнобарвним, тобто багатополюсним.

У цьому контексті папа Франциск запропонував Раді Європи прийняти концепцію багатополюсності Європи:

«Сьогодні принципово потрібно говорити про багатополюсну Європу (секулярну, багатоконфесійну, католицьку, православну, протестантську, ісламську). Напруження, як ті, які будують, так і ті, що дезінтегрують, існують між різнорідними культурними, релігійними і політичними полюсами. Європа сьогодні змагається з викликами глобалізації. Культури не обов'язково тотожні з країнами – деякі з них мають різні культури, а деякі культури характерні для різних країн. Те ж саме, – вважає папа Франциск, – відбувається у виявах життя політичного, суспільного і релігійного».

Замість християнських коренів Європи Папою Франциском пропонується інший код – культурна багатоманітність Європи:

«Збереження християнських коренів Європи в сучасній багатополюсній Європі не є можливим і не є актуальним. Глобалізація багатополюсності, – пояснює Папа Франциск, – в оригінальний спосіб пов'язана з викликом конструктивної гармонії, вільної від будь-якої гегемонії, який, (виклик. – П. Я.) прагматично здавалось би полегшує шлях, але зрештою знищує культурну і релігійну оригінальність націй. «Отже, не можна думати про майбутнє Європи, ані це майбутнє будувати без усвідомлення цієї багатополюсної дійсності. Саме майбутнє церкви, Європи і світу в цілому Папа Франциск простежує через опцію всебічної багатоманітності. «Церква повинна супроводжувати екзистенційний, моральний і гуманістичний розвиток націй. Вона повинна допомогти націям перерости в людство».

І тут, звичайно, не може бути мови про однополюсні «християнські корені Європи від Атлантики до Уралу» або про «двоє легенів», якими повинна дихати Європа, – західним і східним». Багатополюсність Європи – це, по суті, секулярна парадигма її розвитку, пропонувана Папою Франциском.

Дослідження розвитку сучасної Європи дозволило зробити висновки:

- Католицька церква визнає сучасний секулярний розвиток Європи в структурах Європейського Союзу і не наполягає на поверненні до традиційних християнських коренів Європи, оскільки вважає, що багатополюсність культурно-цивілізаційного розвитку є оптимальним варіантом вирішення глобальних проблем сучасності і входження церкви у глобальний світ;
- РПЦ і Московський патріархат культурно-цивілізаційні стандарти розвитку сучасної Європи, зокрема Європейського Союзу, оцінюють як «язичницькі» і «неоязичницькі», оскільки в них домінує пріоритетність гідності людської особистості як «богоподібної людини» замість «грішної людини». Російське православ'я категорично відмежовується від євроінтеграції, вважаючи, що стандарти Об'єднаної Європи пропонуються як обов'язкові для організації внутрішнього життя країн і народів, культурна, духовна і релігійна традиція яких практично у формуванні цих стандартів не представлена. Антропоцентризм, гуманізм, свобода совісті РПЦ сприймає як чужі для православної традиції, оскільки «загрожують руйнацією національно-культурної і релігійної ідентичності росіян».
- Папа Франциск беззаперечно визнає світський характер розвитку Європейського Союзу і декларує свою готовність до співпраці з Євросоюзом на засадах соціальних європейських цінностей – співучасті, солідарності, субсидіарності, гуманізму, без будь-яких релігійних чи клерикальних забарвлень, з метою вирішення актуальних для сучасної людини проблем: інвестування в людські таланти і сектори, які ці таланти формують для продуктивної праці; сприяння розвитку європейського континенту в економічному зростанні, а також у таких сферах, як освіта, наука, культура, працевлаштування молоді як чинників утвердження гідності людини як особистості.
- активна й плодотворна співпраця Папи Франциска в контексті «Апостольська столиця – Рада Європи» спрямовується на вирішення «фундаментальних завдань формування ментальності майбутніх європейських поколінь», вільних від будь-якої ексклюзивності політичних і релігійних ідей, керуючись лише прагненням істини і будівництва суспільного блага». Ця співпраця будується на ґрунті спільної парадигми з Радою Європи: розвиток модерної європейської культури, яка має «відкрити світові своє нове обличчя», щоб на інтелектуальних і креативних засадах по-новому імплементувати свій історичний спадок і утверджувати свою культурну багатополюсність, відмовившись від традиційної ексклюзивності християнської культури. Цей дискурс має сприяти тому, щоб «надати Європі нову молодість, «зробити її ефективною і величною»;

- Папа Франциск вважає, що Католицька церква бачить своє майбутнє буття в секулярній Європі на засаді «взаємного освячування», «взаємного підтримування», «взаємного очищення» розуму і віри, релігії і суспільства «без будь-яких ідеологічних і клерикальних екстремізмів», які можуть загрожувати цьому процесу.

По суті йдеться про застосування модерної і антиномічної парадигми:

- віра в Бога, який є Творчим розумом світу (модерний виклад теїзму) повинна бути наукою прийнятою по-новому як виклик і шанс;
- віра також повинна по-новому визнати для себе межу всеохопленості й розумності;
- віра потребує діалогу із сучасним розумом.

Концепція сталого розвитку і «екологічна духовність» замість теології індивідуального спасіння в потойбічному світі.

Ставлення Католицької церкви до витлумачення стану і тенденції розвитку світу яскраво простежується в новому напрямі модерної католицької теологічної думки – «теології створення і сталого розвитку», яка, по суті, пересунула на задвірки основну ідею традиційної сотеріології – індивідуальне спасіння в потойбічному світі. Якщо донедавна перспектива спасіння розглядалася як першочергове завдання церкви і стояла на передньому плані церковного сенсу життя і душпастирської турботи, то в наш час в умовах постійних глобальних криз і катастроф, вразливості довкілля, що загрожує самому існуванню людства вже в проглядуваному майбутті, теологічні акценти у витлумаченні традиційної сотеріології зазнали істотної корекції. Церква відходить від індивідуальної перспективи (рятувати душі для потойбічного світу) і звертається до реальної глобальної перспективи – «рятувати створіння в сучасному світі». Папа Франциск вважає, що

«Ситуацію, коли церква занадто мало долучалася до екологічної діяльності, необхідно якнайшвидше змінити: по-перше, наголошуючи на «теології створення», яка останніми десятиліттями була поза увагою Церкви, і, по-друге, завдяки розумінню зв'язку між створенням і спасінням та їх витлумаченню в проголошенні Царства Божого в його сучасному світорозумінні.

Екологічна турбота про «чисте небо і чисту землю» замість пріоритетності особистого спасіння, яке, як зазначив папа, «відкрило християнське вчення», актуалізувала ідею сталого розвитку сучасного світу, збереження його довкілля як «постійної і вічної оселі людства» замість віртуального небесного раю.

Ці інноваційні ідеї досить ґрунтовно розглядаються в енцикліці папи Франциска «Laudato Si'» (24 травня 2015 р.), яка присвячена «турботі про

спільний дім людства». У цій енцикліці, яка викликала досить протилежні оцінки й навіть критичні інтенції ватиканологів і консервативного католицизму, концепція сталості людського життя на Землі набула універсальної верифікації в контексті «турботи про те, що відбувається в нашому спільному домі» (забруднення і глобальне потепління; клімат як спільне благо; проблема чистої води; погіршення якості життя і суспільний занепад, глобалізація несправедливості).

Ці проблеми осмислюються Папою Франциском у контексті «людського фактора екологічної кризи»: технологічна креативність і влада; глобалізація технологічної парадигми; екологія довкілля і суспільства; культурна екологія; екологія щоденного людського життя; екологія принципу спільного блага; екологічний вплив на дотримання справедливості між поколіннями.

Утвердження концепції сталості існування спільного людського дому підтверджується низкою запропонованих заходів: проведення постійного діалогу про збереження довкілля в контексті міжнародної політики безпеки; запровадження діалогу для становлення новітньої загальнолюдської і регіональної екологічної політики; діалог політики й економіки для досягнення екологічної досконалості; діалог релігії і науки для збереження Землі як вічного дому людства.

У результаті постійного й ефективного проведення цих невідкладних заходів, як вбачає Папа Франциск, має сформуватися парадигма «екологічної духовності» як вияв найвищого ступеня людської духовності. Ця «екологічна духовність» має сприяти становленню такого стилю життя, який подолає консумпціонізм (споживатство), сприятиме «порозумінню між людьми і довкіллям» і «екологічному наверненню християн», які раніше турбувалися лише про своє індивідуальне спасіння і небесний рай.

Отже, пропонується Папою Франциском нова теологія «екологічної духовності» ґрунтується на переосмисленні євангельського есхатологічного пророцтва про «створення нової землі і нового неба», як перетворення і збереження довкілля самими ж людьми, які на духовному рівні проявлятимуть турботу про свій спільний дім у сучасному розумінні «становлення царства Божого як на небі, так і на землі». Цей модус інноваційної «екологічної духовності» папа Франциск своєрідно вмонтував у контекст «тайнства євхаристії» і «святої Трійці» як вияв зв'язку між створенням і екологічною досконалістю.

Філософія «турботи про спільний дім людства» і «сталого розвитку сучасного світу», як викладено в енцикліці *Laudato Si'*, виключає з богословського обігу традиційну турботу церкви про індивідуальне спасіння в небесному, потойбічному світі як неактуальну для сучасних поколінь. У цьому контексті питання про сенс людського буття ставиться досить чітко і кон-

кретно: не небо, а Земля – вічний дім людства. Папа Франциск роздумує над тим, який світ ми хочемо і повинні передати наступним поколінням:

«Коли роздумуємо над цим питанням, – зазначає Папа, – то мислимо передовсім про нашу світоглядну орієнтацію, її сенс і цінності. Якщо не пульсує це питання, то наші екологічні турботи не матимуть будь-якої ефективності. Але якщо це питання ставиться відважно, то одночасно виринає багато інших безпосередніх питань: для чого знаходимося в цьому світі? Для чого народилися? Для чого ця Земля потребує нас? Не вистачить сказати, що турбуємося про наступні покоління. Потрібно зрозуміти, що йдеться про нашу гідність. Ми повинні передовсім бути зацікавленими у збереженні й передаванні такої планети, у якій людськість, що прийде після нас, буде мешкати. Це драма для нас самих, бо йдеться про сенс нашого буття в нашій Землі».

Таким чином, зрозуміння сенсу земного буття людства вимагає, як вважає Папа Франциск, осмислення багатьох проблем, які потребують докорінної світоглядної переорієнтації. Передовсім йдеться про усвідомлення людством спільного походження, взаємної приналежності й спільної майбутності: *«Ця ґрунтова свідомість уможливить розвиток нових переконань, підстав і стилів життя. Це ставить перед нами багато викликів – культурних, духовних, освітніх, як чинників довгого процесу відродження».*

Обґрунтовуючи тезу про *«становлення нової духовності»* у контексті *«екологічного навернення»*, Папа Франциск у цій енцикліці акцентує увагу церкви на мотивації цієї духовності, яка повинна *«зміцнити пристрасть турботи про світ»*. Йдеться, як підкреслюється в енцикліці, про таку *«духовність, яка дає імпульс і мотивацію»*, яка *«додає відваги і сенсу для особистої і спільнотної діяльності»*, яка *«не відлучає нас від реалій цього світу, у якому ми живемо, який нас оточує»*.

Підсумовуючи результати дослідження в цьому підрозділі, приходимо до висновку:

- турбота про планету Земля та екологічне довкілля в контексті *«екологічного навернення»*, *«екологічної духовності»*, підсилена сучасною науковою парадигмою *«сталості розвитку світу»*, відсунула на периферію усвідомлення церквою і вірянами традиційного догматичного віровчення про індивідуальне спасіння душі, потойбічне буття праведників у раю і грішників у пеклі в контексті догматичної есхатології і сотеріології;
- турбота про збереження Землі і покращення екологічного стану довкілля сприяє формуванню *«екологічної духовності»*, залучаючи

як «співучасників Творця в удосконаленні сталості світу» різні секулярні сфери – науку, освіту, культуру, економіку;

- апокаліптична візія «кінця світу», коли «земля і всі діла на ній згорять» (Петра 3:10), і «буде створене нове небо і нова земля» (Об'явлення 22:1), своїм катастрофічним змістом і алармістською спрямованістю вже не однозначно сприймається Католицькою церквою;
- енцикліка папи Франциска *Laudetur Si'* актуалізує турботу про нашу Землю як вічний дім людства, формуючи таким чином протилежне апокаліптичному світорозумінню і світовідчуттю розуміння сталості світу як секулярну ментальність сучасних поколінь і їхню відповідальність та утвердження земного раю замість традиційного небесного.

Список використаних джерел:

1. L'Osservatore Romano. 2013. № 5.
2. L'Osservatore Romano. 2013. № 8–9.
3. L'Osservatore Romano. 2013. № 10.
4. L'Osservatore Romano. 2013. № 11.
5. L'Osservatore Romano. 2014. № 5.
6. L'Osservatore Romano. 2014. № 11.
7. L'Osservatore Romano. 2015. № 3–4.2.

References:

15. L'Osservatore Romano. 2013. № 5.
2. L'Osservatore Romano. 2013. № 8–9.
3. L'Osservatore Romano. 2013. № 10.
4. L'Osservatore Romano. 2013. № 11.
5. L'Osservatore Romano. 2014. № 5.
6. L'Osservatore Romano. 2014. № 11.
7. L'Osservatore Romano. 2015. № 3–4.